

إقامة صلاة الجمعة وتعطيلها بإذن ولي الأمر من منظور المذاهب الفقهية

موسى الرضائى نوروزى^١

محمد رسول آهنگران^٢

مهدي نوروزى^٣

[تاريخ الاستلام: ١٤٠٢/٠٨/٠٤؛ تاريخ القبول: ١٤٠٢/١١/١٦ ش]

الملخص

تمثل صلاة الجمعة أعظم الشعائر الأسبوعية لدى المسلمين، وتعد مناسبة دينية وسياسية مهمة لنقل الرسائل الدينية والأخلاقية إلى المجتمع، فضلاً عن دورها البارز في تعزيز التماسك والتضامن الاجتماعي بين أفرادها. ويضطلع إمام الجمعة، بوصفه ممثلاً لولي الفقيه، بمهمة تنفيذية، كما تؤدي خطبتا الجمعة دوراً مؤثراً في توجيه الرأي العام. تأسيساً على ذلك، فتهدف هذه الورقة البحثية، معتمدةً المنهج الوصفي- التحليلي، إلى أن تتناول مسألة إقامة صلاة الجمعة في ظروف استثنائية، وأن تجيب عن سؤال جوهري، هو: هل يؤدي تعطيل صلاة الجمعة في ظروف متأزمة إلى التشتت المجتمعي أم إلى الحفاظ على صحة المجتمع؟ تظهر النتائج أن تعطيل صلاة الجمعة في الظروف المتأزمة بإذن ولي الأمر يجوز حفاظاً على الصحة العامة؛ ولكن هذا التعطيل ينبغي أن يكون مؤقتاً ومحدوداً، على أن تُستأنف إقامة صلاة الجمعة بصورة اعتيادية، فور زوال تلك الظروف.

الكلمات المفتاحية: صلاة الجمعة، عصر الغيبة، المذاهب الفقهية

١. طالب الدكتوراه في المذاهب الفقهية، جامعة الأديان والمذاهب، قم، إيران (الكاتب المسؤول)

noruzimosareza@gmail.com

٢. أستاذ في الفقه ومبادئ القانون الإسلامي، جامعة طهران، فرديس الفارابي، قم، إيران ahangaran@ut.ac.ir

٣. أستاذ مساعد في القانون والفقه المقارن، جامعة الأديان والمذاهب، قم، إيران zmahdi.n62@gmail.com

اقامه و تعطیلی نماز جمعه با نظرولی امر از دیدگاه مذاهب فقهی^۱

موسی الرضا نوروزی^۲

محمدرسول آهنگران^۳

مهدی نوروزی^۴

[تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۸/۰۴؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۱/۱۶]

چکیده

نماز جمعه بزرگ‌ترین مراسم هفتگی مسلمانان و فرصت دینی و سیاسی مهمی برای انتقال پیام‌های مذهبی و اخلاقی به جامعه در نظر گرفته می‌شود که نقش اساسی در ایجاد انسجام و همبستگی اجتماعی دارد. امام جمعه در نماز جمعه در جایگاه نماینده ولایت فقیه نقش اجرایی را بر عهده دارد و سخنرانی‌ها و خطبه‌ها تأثیر ژرفی در افکار عمومی جامعه دارند. این پژوهش می‌کوشد مسئله اقامه نماز جمعه در شرایط خاص را بررسی کند و با روش تحلیلی - توصیفی به این پرسش اصلی پژوهش پاسخ دهد که آیا تعطیلی نماز جمعه در شرایط بحرانی می‌تواند موجب افتراق اجتماعی یا حفظ سلامتی جامعه شود؟ نتایج نشان می‌دهند که تعطیلی نماز جمعه در شرایط بحرانی به منظور حفظ سلامت جامعه از دیدگاه ولی امر جایز قرار می‌گیرد؛ اما باید توجه داشت که این تعطیلی باید موقت و محدود باشد و با بهبود شرایط، اقامه نماز جمعه به طور عادی ادامه پیدا کند.

کلیدواژه‌ها: نماز جمعه، عصر غیبت، مذاهب فقهی.

۱. این مقاله برگرفته از: موسی الرضا نوروزی، «بررسی جایگاه ولی امر در اقامه و تعطیل نماز جمعه از منظر مذاهب فقهی» رساله دکتری، استاد راهنما: محمدرسول آهنگران، دانشکده مذاهب اسلامی، دانشگاه ادیان و مذاهب، قم، ایران، ۱۴۰۲، است.

۲. دانشجوی دکتری مذاهب فقهی، دانشگاه ادیان و مذاهب، قم، ایران (نویسنده مسئول)

noruzimosareza@gmail.com

۳. استاد گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی، دانشگاه تهران، پردیس فارابی، قم، ایران ahangaran@ut.ac.ir

۴. استادیار گروه حقوق و فقه مقارن، دانشگاه ادیان و مذاهب، قم، ایران zmahdi.n62@gmail.com

مقدمه

نماز جمعه یکی از واجبات شرعی است که در فرض وجوب (فرض عملی) باید به جماعت امامت اقامه شود؛ اما در شرایطی که مانعی مانند بیماری، حرکت، آب و هوا، جنگ، ویروس کرونا و ... وجود داشته باشد، امکان تعطیلی نماز جمعه وجود دارد. در اسلام، ولی امر مسئولیت حفظ نظم و امنیت جامعه را بر عهده دارد. اگر تعطیلی با هدف حفظ سلامتی عمومی و پیشگیری از شیوع بیماری‌ها از سوی ولی امر اعلام شود، به نظر می‌رسد این عمل باید انجام گیرد (خورشیدی اطهر، ۱۴۰۱ ه. ش). با این حال باید توجه داشت که این تعطیلی باید موقت و محدود باشد و به محض فراهم شدن شرایط، نماز جمعه باید به صورت عادی اقامه شود. بین امامیه و اهل سنت دیدگاه‌های متفاوتی درباره نماز جمعه در عصر غیبت وجود دارد که تفاوت‌ها از مسائل فقهی و اجتهادی در میان فقیهان و عالمان هر یک از فرقه‌ها سرچشمه می‌گیرد؛ زیرا در زمان غیبت امام زمان (امام معصوم) که به عنوان رهبر اسلام و امام جمعه از ویژگی‌های خاصی برخوردار است، مسئله اقامه نماز جمعه می‌تواند پیچیده‌تر شود (موسوی و ریاحی، ۱۳۹۵ ه. ش). محور اصلی اختلاف‌ها در مسئله اقامه نماز جمعه در عصر غیبت امام، لزوم وجود امام معصوم یا اذن از اوست؛ از این رو پرسش اصلی تحقیق حاضر این است که آیا مذاهب فقهی مختلف در اسلام دیدگاه‌های متفاوتی درباره اختیارات ولی امر در اقامه و تعطیلی نماز جمعه دارند؟ این اختلاف‌ها و تشتت نظرات درباره نماز جمعه در امامیه به دلیل عوامل متعددی ایجاد شده‌اند و مهم‌ترین آنها می‌تواند به شرح زیر باشد:

۱. ابهام در موضوع ولایت در حکم نماز جمعه: اصلی‌ترین ابهام در این اختلاف‌ها، نقش ولایت فقیه در حکم نماز جمعه است. ولایت فقیه به مثابه یک مفهوم دینی و سیاسی در گفتمان امامیه و در جایگاه نماینده امام معصوم در زمان غیبت او و مرجعیت

علمی و سیاسی از جانب خداوند، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. اما شیوهٔ تعبیر ولایت فقیه در موضوع اقامه نماز جمعه سبب اختلاف در نظرات عالمان امامیه شده است (پیچان و همکاران، ۱۴۰۲ ه. ش.).

۲. تفسیر متن‌های دینی: از آنجاکه متن‌های دینی از جمله قرآن و روایات اسلامی برخی از مفاهیم را به طور کلی و قطعی ارائه نمی‌دهند، تفسیر و تأویل این متون ممکن است منجر به نظرات متفاوتی دربارهٔ اقامه نماز جمعه شود. این تفسیرها به بررسی مبانی اسلامی و احادیث خاص مرتبط با امام زمان و ولایت فقیه ارتباط پیدا می‌کنند.

۳. مسئله اجتهاد: تفسیر و تبیین مسائل فقهی و احکام دینی یکی از وظایف عالمان دینی و مراجع تقلید است. این اجتهادها ممکن است بر اساس تجربه، علم، توجه به زمان و شرایط مختصری از جامعه انجام گیرد که موجب اختلاف درباره وجوب یا حرمت اقامه نماز جمعه شود (صدیق، ۱۴۰۲ ه. ش.).

۴. اندیشه‌ها و مکتب‌های فکری: افکار و مکتب‌های فکری مختلف از جمله مکتب اختلاف جویی، مکتب تأویلی و مکتب اجتهادی، می‌تواند تأثیر بزرگی در نظرات افراد و عالمان مختلف داشته باشد.

در نهایت این اختلاف‌ها می‌توانند سرچشمهٔ تشتت و تنوع دیدگاه‌ها درباره اقامه نماز جمعه در عصر غیبت امام باشند. همچنین همیشه لازم است که در این موضوعات حساس و مهم با احترام به نظرات دیگران و عدم افترا به افکار مختلف مراجعه کنیم و از اهمیت مبانی و اصول دینی در بحث و تبیین مسائل مختلف دریغ نورزیم (عبداللهی، ۱۳۹۰ ه. ش.).

پیشینه تحقیق حول اقامه و تعطیلی نماز جمعه با نظریاتی که از دیدگاه مذاهب فقهی در حوزه‌های مختلف دینی، فقهی، و اسلام‌شناسی مطالعه و بررسی شده است و تاکنون بسیاری از تحقیقات مرتبط به بررسی نظرات مختلف مذاهب فقهی دربارهٔ اجتماعات

دینی و عبادات مختلف متمرکز شده‌اند. تحقیقاتی که به بررسی ابعاد فقهی اقامه و تعطیلی نماز جمعه با تأکید بر نظرولی امر اختصاص داده شده‌اند، به نوعی خالق زمینه‌ای تازه برای تفسیر و تحلیل نظرات مذاهب فقهی در این باره محسوب می‌شوند.

پیشینه تحقیق نشان می‌دهد که تاکنون تحقیقات کافی در زمینه اقامه و تعطیلی نماز جمعه با توجه به نظرولی امر از دیدگاه مذاهب فقهی انجام نشده است و این موضوع زمینه فراهم آوردن فرصتی برای تحقیقات جدید و نوآورانه را ارائه می‌دهد. این تحقیق قصد دارد با تحلیل گسترده و جامع نظرات مختلف مذاهب فقهی، به نقدهایی سازنده بر سیاست‌ها و آیین‌نامه‌های مربوط به اقامه و تعطیلی نماز جمعه بپردازد و مفهومی جدید و تطبیقی در این باره به ارمغان آورد.

این تحقیق حول اقامه و تعطیلی نماز جمعه با نظرولی امر از دیدگاه مذاهب فقهی می‌تواند با تمرکز بر تفاوت‌ها و تطبیقات نظرات مذاهب، به ویژگی‌های تمایزآفرین افزوده شود؛ همچنین می‌تواند با معطوف شدن به پرسش‌های نوآورانه، نظرات مختلف مذاهب درباره اختیارات ولی امر را در اقامه نماز جمعه بررسی کند. با استفاده از تحلیل جوانب عقاید و تفکر چندراهه، این تحقیق می‌تواند از متنوع بودن فقهی و تاریخیچه اقامه نماز جمعه استفاده کند تا به دیدگاه جامع و جدیدی درباره این مسئله برسد. همچنین با تأکید بر اثرات اجتماعی و فرهنگی اقامه نماز جمعه، این تحقیق می‌تواند به تبیین تأثیرات عملی این عبادت از نظر مذاهب بپردازد.

روش پژوهش در تحقیق حاضر، تحلیلی - توصیفی است؛ همچنین از مطالعه متون دینی، فقهی و مقالات و کتب تخصصی و مستندات تاریخی استفاده می‌کند و رویکردهای تحقیقی جدید نیز به کار گرفته می‌شود تا اطلاعات جدیدی از دیدگاه مذاهب فقهی به دست آید. استفاده از فناوری‌های جدید برای جمع‌آوری و تجزیه و تحلیل داده‌ها، می‌تواند

به دقت و صحت تحقیق بیفزاید و اطلاعات بیشتری از دیدگاه‌های مختلف مذاهب فراهم آورد. از جمله اقدامات نوآورانه می‌توان به ترکیب روش‌های تحقیق متنوع، ارائه نتایج در قالب تحلیل‌های مفصل و پیشنهاد راه‌حل‌های جدید برای مسائل مطرح‌شده اشاره کرد. این تحقیق می‌تواند به مثابه پایگاه اطلاعاتی منحصر به فرد و دیدگاهی متمایز در حوزه مذهبی و عبادی شناخته شود.

۱. نماز جمعه

تشکیل حکومت اسلامی و احداث مساجد از طرف پیامبر اسلام (ص) و اهمیت نماز جمعه در جایگاه یکی از عمده‌ترین مناسک دینی در اسلام، به رشد و تقویت بعدهای اجتماعی و سیاسی اسلامی اهمیت ویژه‌ای می‌دهد. نماز جمعه فریضه‌ای هفتگی است که نه تنها نقشی مهم در فرهنگ و زندگی مردم اسلامی دارد، بلکه اقامه آن به جماعت نشانه‌ای از وحدت و همبستگی امت اسلامی است (طبیعی و همکاران، ۱۴۰۱ ه.ش). این نماز بیان‌کننده ماهیت اجتماعی و سیاسی نظام اسلامی است که با توجه به شرایط خاص هر جامعه، امکان مطرح کردن مسائل مختلف را می‌دهد و افراد را به اطاعت و اجرای فرامین الهی و تلاش در راه عدالت و قسط در زندگی روزمره و اجتماعی تشویق می‌کند. در خطبه‌های نماز جمعه، موضوعاتی از جمله تقوا، پرهیزکاری، وحدت امت اسلامی، رشد آگاهی‌های مردم، مصالح مسلمانان و کشورهای اسلامی، مسائل بین‌المللی و روابط با سایر ملت‌ها و دولت‌ها بحث و بررسی می‌شود.

نماز جمعه به‌ویژه از منظر فرهنگی نقش مهمی در ترویج فضایل اخلاقی و تقوا، تهذیب و تربیت مردم دارد؛ همچنین از طریق این نماز، افراد در تعامل مستمر با معنویت و ذکر خدا هستند و ارتباطی عمیق با معنویت و خداوند برقرار می‌کنند.

نماز جمعه از بعد سیاسی نیز نقش‌های مهمی را ایفا می‌کند؛ این نماز فریضه‌ای هفتگی است که با تأکید بر وحدت بخشی امت در اصلاح‌گری و بیداری و هوشیاری، جهت‌دهی سیاسی و تحکیم نظام سیاسی نیز مؤثر است. از این منظر، نماز جمعه در جایگاه یک مرکز اجتماعی و فرهنگی اسلامی، نقش بی‌بدیلی در شکل‌گیری آگاهی و وعده‌باوری مردم و تحقق اهداف سیاسی و اجتماعی اسلامی دارد (احمدی نوده و همکاران، ۱۳۸۷ ه.ش). نماز جمعه یکی از فریضه‌های اسلامی و تجمع مسلمانان در هفته است که با برگزاری به جماعت، نقش مهمی در تقویت وحدت و همبستگی امت اسلامی ایفا می‌کند.

نقش امام جمعه در جایگاه نماینده و پاسخ‌گوی حاکم اسلامی و همچنین نقش او در ارتباط با مردم و کارگزاران نظام بسیار دارای اهمیت است. امام جمعه در جایگاه مدیر و هدایت‌کننده امت اسلامی، مسئولیت‌های خطیری را بر عهده دارد و باید در جریان امور جاری حوزه مسئولیت خود، کل کشور و جریان‌های جهانی قرار گیرد.

با توجه به اهمیت امام جمعه در تسهیل و فراهم کردن زمینه‌های وفاق و وحدت عمومی، او می‌تواند مشکلات مردم را به گوش کارگزاران نظام برساند و در جایگاه نماینده مردم، مشکلات کارگزاران را نیز به گوش مردم برساند. این روش مشارکتی می‌تواند منجر به یافتن راه‌حل‌های اسلامی و بهبود وضعیت جامعه شود.

نماز جمعه و امام جمعه به مثابه پایگاه‌های مردمی و فضای مذهبی در جامعه، می‌توانند در مقابله با فتنه‌ها، نقش‌آفرینی جبهه نفاق، دفاع از اسلام و انقلاب و تقویت اراده ملت اسلامی نقش بسزایی ایفا کنند و به عنوان محورهای تقویت همبستگی و ایجاد وحدت در بین مسلمانان به کار گرفته شوند (جبلی فرد، ۱۴۰۱ ه.ش).

همچنین از آنجاکه نماز جمعه فرصت برای ارتباط مستقیم مردم با امام جمعه است، این فرصت می‌تواند امکان برقراری ارتباط مؤثر و مستقیم مردم با مسئولان نظام را فراهم آورد و به

رفع مشکلات و نیازهای جامعه کمک کند. در مجموع، نماز جمعه و نقش امام جمعه در جامعه اسلامی از اهمیت بسزایی برخوردار است و می‌تواند به تقویت وحدت امت، ایجاد همبستگی و هماهنگی در بین مسلمانان و اجرای موازین اسلامی در جامعه کمک کند (آتش‌ورحیمی، ۱۴۰۰). نهاد نماز جمعه به مثابه یکی از نهادهای اسلامی و اجتماعی می‌تواند نقش بسزایی در حفظ و پایداری جمهوری اسلامی ایران ایفا کند. نماز جمعه، مناسبی دینی و اجتماعی هفتگی است که امکان اتحاد و همبستگی مسلمانان را در برابر تهدیدها و هجوم‌های مختلف اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و نظامی فراهم می‌آورد. در خطبه‌های نماز جمعه، امام جمعه می‌تواند مسائل مختلف مردم را به گوش مسئولان نظام برساند؛ باین وجود، از مردم توصیه‌ها و هدایت‌هایی به منظور رعایت اصول اسلامی و تقویت اراده و ایثار در برابر تهدیدات جامعه‌ای دیگر نیز ارائه دهد (حضرت زاده، ۱۴۰۱ ه.ش). نماز جمعه همچنین از منابعی است که امکان آگاهی بخشی و افزایش آگاهی‌های مردم از مسائل مختلف سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی را فراهم می‌آورد. این نماز، موقعیتی مناسب برای اطلاع‌رسانی و آگاه کردن مردم از وقایع جاری داخلی و خارجی است.

در نهایت اینکه نماز جمعه در جایگاه یک نهاد اسلامی و عبادی، نقش مهمی در ایجاد ارتباط نزدیک مردم با مسئولان نظام و حفظ همدلی و انسجام اجتماعی ایفا می‌کند. این نهاد به مثابه پایگاهی برای ایجاد همبستگی و وحدت در جامعه، امکان تقویت اسلامی بودن نظام و ارتقای انگیزه‌های اسلامی مردم را دارد؛ در نتیجه به حفظ و پایداری جمهوری اسلامی ایران کمک می‌کند (اکبری شاهرودی، ۱۴۰۱ ه.ش).

۲. نماز جمعه در گفتمان ولایت فقیه

در گفتمان ولایت فقیه، نماز جمعه یکی از اساسی‌ترین مناسک دینی در اسلام است؛

همچنین در جایگاه یک نهاد عبادی و سیاسی، اهمیت ویژه‌ای دارد. امام خمینی (ره) و امام خامنه‌ای در مواجهه با چالش‌ها و تهدیدهای مختلف در جامعه اسلامی، نماز جمعه را یکی از پایگاه‌های مهم تلاش و همبستگی مردم و مسئولان نظام در راستای تحقق اهداف اسلامی و انقلاب اسلامی معرفی کرده‌اند.

نماز جمعه از جنبه‌های عبادی مهمی برخوردار است. این نماز هفتگی که به جماعت خوانده می‌شود، افراد را به اجرای فرامین الهی، تقوا و پرهیزکاری در زندگی روزمره تشویق می‌کند. همچنین افراد در این نماز با معنویت و ذکر خدا در تعامل مستمر هستند و از این راه، ارتباط نزدیکی با خداوند متعال برقرار می‌کنند.

از جنبه‌های سیاسی و اجتماعی، نماز جمعه نقش مهمی در تقویت همبستگی و وحدت امت اسلامی دارد. خطبه‌های نماز جمعه می‌توانند فرصتی برای آگاه کردن مردم از مسائل سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی باشند. امام جمعه در جایگاه نماینده و پاسخ‌گویی حاکم اسلامی، می‌تواند مشکلات مردم را به گوش مسئولان برساند و نیز مسئله‌های کارگزاران نظام را به گوش مردم برساند (آتشی و رحیمی، ۱۴۰۰ ه.ش)؛ از این رو نماز جمعه می‌تواند به مثابه یک نهاد اساسی و اثرگذار در حفظ و پایداری جمهوری اسلامی ایران عمل کند. این نهاد به عنوان پایگاهی برای ایجاد ارتباط نزدیک مردم با مسئولان نظام و تقویت اراده و ایثار در برابر تهدیدات جامعه‌ای دیگر، نقش بسزایی در حفظ و پایداری نظام اسلامی دارد. امام خامنه‌ای به روشنی مشخص می‌کنند که نماز جمعه یک ترکیب بی‌نظیر از جنبه‌های مختلف است و اهمیت‌های عبادی، مردمی و حاکمیتی را به خوبی به انسان‌ها منتقل می‌کند.

جنبه عبادی: نماز جمعه بیان حقایق معنوی و اسلامی را در خصوص تقوا، اطاعت از فرامین الهی و اجرای وظایف دینی می‌تواند داشته باشد. این نماز فرصتی است که مردم به

جماعت در محضر خداوند حاضر می‌شوند و از این راه، ارتباط نزدیکی با معنویت خود و خداوند دارند (خورشیدی اطهر، ۱۴۰۱ ه.ش).

جنبه مردمی: حضور غیردستوری مردم در نماز جمعه نشان‌دهنده تلاش برای تحقق اهداف اسلامی و انقلابی است. این نماز همچون پل ارتباطی میان مردم و مسئولان نظام است که فرصتی را برای آگاه‌کردن مردم از مسائل مختلف اجتماعی، سیاسی و فرهنگی مهیا می‌کند (موسوی و ریاحی، ۱۳۹۵ ه.ش).

جنبه حاکمیتی: امام خامنه‌ای بیان می‌کنند که حکومت اسلامی نه تنها وظیفه تأمین رفاه و آزادی و استقلال سیاسی مردم را دارد، بلکه درباره دین و اعتقادات مردم نیز مسئولیت دارد. این نماز می‌تواند به مثابه فرصتی برای تبلیغ و ترویج اصول اسلامی و تعالیم دینی عمل کند و از این راه، حکومت اسلامی می‌تواند از نظرات و نیازهای دینی مردم آگاه شود و به وظایف خود درباره امر به معروف و نهی از منکر پاسخ دهد.

عدم جناح‌بندی: این نماز دربرگیرنده جناح‌بندی‌های گوناگون مردم و جناح‌های سیاسی نیست و همگان به طور عمومی و هم‌زمان در این نماز شرکت می‌کنند. این ویژگی از نماز جمعه سبب می‌شود که همه مسلمانان و مردم ایران، بدون تفاوت‌های ایدئولوژیک و سیاسی با یکدیگر ارتباط داشته باشند و به تقویت وحدت امت اسلامی کمک کنند (گردهمایی ائمه جمعه سراسر کشور، ۱۳۹۲/۶/۱۸).

۳. اقامه نماز جمعه از دیدگاه مذاهب فقهی مختلف

۳-۱. مالکیه

در مذهب مالکی، اقامه نماز جمعه بدون حضور امام یا سلطان وجوب دارد و برای صحت این نماز، شرط قبول امام یا اذن سلطان را نمی‌گذارند. این مذهب معتقد است نماز جمعه از

فرائض اسلامی است که هیچ عاملی نمی‌تواند از انجام آن بازدارد و حتی اگر والی (حاکم) نباشد، مردم می‌توانند این نماز را بدون حضور امام یا سلطان اقامه کنند. مالک بن انس - مرجع اصلی مذهب مالکی - در روایتی که از او نقل شده است، به اهل مغرب که به نبود والی اشاره دارد و گفته بود که اگر والی نباشد، مردم می‌توانند نماز جمعه را اقامه کنند.

بنابراین پیروان مذهب مالکی به وجود حضور امام یا سلطان در اقامه نماز جمعه اهمیت زیادی نمی‌دهند؛ با این وجود، باید توجه داشت که این نماز بدون خطبه و جماعت، همچنان صحیح شناخته نمی‌شود و برای اقامه کامل نماز جمعه، حضور امام یا سلطان و اقامه خطبه و جماعت به شکل معمول توصیه می‌شود: «و للجمعة شروط و هي لاتتم الا بها و هي المصبر... والامام والخطبة والجماعة والوقف واليوم... وتصح الجمعة بغیر سلطان ولاقصح بغیر خطبة ولا بغیر جماعة ولا بغیر امام».

در دیدگاه فقیهان مالکی، نماز جمعه به امام نیاز دارد؛ زیرا قوام نماز جمعه به جماعت مردم است و حضور امام یا امام جمعه اهمیت دارد. این نماز به طور عمده به دلیل حضور جماعت اقامه می‌شود؛ از این رو به امام نیاز دارد.

در مذهب مالکی، نماز جمعه فریضه‌ای مهم تلقی می‌شود و اهمیتی نسبت به حاکمیت وجود ندارد. اگرچه مسلمانان به طور کلی باید حاکمیت اسلامی را بپذیرند و از حکومت اسلامی حمایت کنند؛ اما وجود حاکم اسلامی شرط ضروری برای اقامه نماز جمعه در مذهب مالکی نیست.

به اختصار باید گفت در دیدگاه فقیهان مالکی، نماز جمعه به امام نیاز دارد و می‌تواند بدون حضور حاکم اسلامی انجام شود؛ اما باید توجه داشت که اقامه نماز جمعه به صورت کامل و متعارف شامل حضور امام جمعه و اقامه خطبه و جماعت به عنوان توصیه معمول در نظام‌های اسلامی محسوب می‌شود (امام مالک، ۱۳۷۰ هـ. ش، ص ۷۳۰).

۳-۲. شافعیه

در دیدگاه فقیهان شافعی، نماز جمعه به امامت هر کسی که آن را اقامه کند، امیر باشد یا مأمور، به شهر مسلط باشد یا نه، مجزی (معتبر) است؛ بنابراین امامت نماز جمعه مرتبط به صفت امیری و حاکمی نیست و هر فردی که نماز جمعه را اقامه کند، اگرچه حاکم نباشد، برای این نماز صحیح محسوب می شود؛ از این رو امامت نماز جمعه در این مذهب به اذن سلطان مرتبط نیست.

احتمالاً اشاره به حضرت علی بن ابی طالب (ع) در زمان محاصره عثمان برای نماز عید به مثابه مثالی از اقامه نماز بدون حاکم یا امیر در این متن اشاره شده است. این نمونه نشان دهنده این استدلال است که نماز جمعه فریضه ای الهی است و برای این فریضه نیازی به اذن سلطان نیست.

در مجموع ممکن است در مذاهب ها و فقه های مختلف، دیدگاه های متفاوتی درباره امامت نماز جمعه و وجوب اذن سلطان وجود داشته باشد؛ از این رو احتیاج به مطالعه و توجه به نظرات و اجتهادات مختلف فقیهان و مراجع تقلید موجود است تا به نتیجه ای دقیق تر بینجامد (شافعی، ۱۴۱۹هـ، ص ۳۳۱).

۳-۳. حنابله

فقیهان حنابله همچون شافعی و مالکی، اذن سلطان را شرط صحت نماز جمعه نمی دانند و بر اساس نظریه هایشان، امامت نماز جمعه به اذن امام یا حاکم وابسته نیست. نماز جمعه در مذهب حنابله به شرایط مانند وقت، جماعت، خطبه و موارد مشابه محدود می شود و اذن امام جزء شرایط صحت نماز جمعه نیست.

حنابله از عمل حضرت امیرالمؤمنین (ع) برای نمونه استناد می‌کنند؛ همچنین به سیره مردم در دوران آشوب و فتنه در مناطق مختلف اشاره دارند که بدون اذن امام، نماز جمعه را اقامه می‌کردند. نمونه‌هایی مانند عبدالله بن مسعود در زمان امارت ولید بن عقبه و سعید بن عاص در زمان امارت ابوموسی اشعری نیز برای استناد به شرط نبودن اذن سلطان در اقامه نماز جمعه ذکر شده‌اند.

بنابراین در مذهب حنابله، امامت نماز جمعه مرتبط به شرایط مذکور (مانند وقت، جماعت و خطبه) و بدون نیاز به اذن سلطان است. هرچند که در عمل نظام‌های اسلامی معمولاً اقامه نماز جمعه به صورت کامل و با حضور امام جمعه و تأمین شرایط مربوطه مشروط می‌شود، از نظر فقیهان حنابله، این امر به اذن سلطان وابسته نیست و بدون حاکمی یا امامی اقامه می‌شود (الماوردی، ۱۴۱۴هـ، ص ۴۶).

۳-۴. حنفیه

حنفیه به صراحت شرط بودن سلطان را برای اقامه نماز جمعه ذکر می‌کنند. برخی از فقیهان و مراجع حنفی بر اساس مدارکی که ارائه داده‌اند، اعتقاد دارند که نماز جمعه به شرط وجود سلطان مرتبط می‌شود و بدون حضور سلطان اقامه نماز جمعه جایز نیست. برخی از دلایل حنفی‌ها برای شرط بودن سلطان در اقامه نماز جمعه عبارت‌اند از:

الف) قائل به شرط بودن سلطان معتقدند که حکم و امر حاکم به اقامه نماز جمعه بر مردم مربوط نیست؛ بلکه این حق اختصاصی حاکم و سلطان است. بنابراین، نماز جمعه تحت نظر حاکم و امامت او اقامه می‌شود و بدون اجازه و اذن حاکم، اقامه نماز جمعه جایز نیست.

ب) در زمان‌هایی که حاکمیت از یک شخص یا گروه خاص به دست می‌آید (مثل سلسله خلفای عباسی در عراق)، این حکم‌گذاری در امور اجتماعی و عبادی نیز به دست ایشان است و بدون اذن و موافقت آنها، اقامه نماز جمعه امکان‌پذیر نیست. مذهب حنفی از بین مذاهب اربعه مشهور، تنها مذهبی است که به صورت رسمی شرط سلطان را برای نماز جمعه اعمال کرده است؛ در حالی که مذاهب شافعی، مالکی و حنبلی از این شرط به صراحت صرف نظر کرده‌اند و اقامه نماز جمعه را به حضور سلطان وابسته نمی‌دانند. همچنین مذهب امامیه شرط بودن سلطان را در اقامه نماز جمعه نمی‌پذیرد و اعتقاد دارد که این فریضه مستقل از اذن سلطان اجرا می‌شود.

الف) دلیل نقلی: حدیث مشهوری که شیعه و اهل سنت مطرح کرده‌اند، از قول پیامبر (ص) گرامی اسلام است که می‌فرمایند: «ان الله تعالى فرض عليكم الجمعة في مقامی هذا فی یومی هذا، فی شهری هذا و فی سنتی هذه فمن تركها فی حیاتی و بعد مماتی، استخفافاً بها و جحوداً علیها و تهاوناً بحقها و له امام عادل او جائر فلا جمع الله شمله و لا بارک له فی امره». بر اساس این حدیث، رسول خدا اگرچه هشدار می‌دهد و تارک نماز جمعه را با وعید خود از عقوبت الهی می‌ترساند، اما عید را مشروط به حالتی می‌داند که امام عادل یا جائر وجود داشته باشد (مروارید، ۱۳۸۲ هـ. ش، ص ۳۷۴).

اجرای حدود، جمع‌آوری زکات و صدقات، غنایم جنگی و برپایی نماز جمعه از مسئولیت‌های دولت اسلامی به شمار می‌آید. پیامبر اسلام (ص) از جمع‌آوری این چهار عنصر مهم از طریق والیان یاد کرده است. برپایی نماز جمعه نیز می‌تواند از جمله مسئولیت‌های دولتی باشد که از سوی والیان و حاکمان اسلامی انجام می‌شود.

اما این احادیث ذکر شده، مستندگرایی کافی برای ثابت کردن منصبیت نماز جمعه به مثابه مسئولیت دولتی ندارند. بررسی احادیث و متون دینی نیازمند توجه به شرایط

تاریخی و استنباط‌های فقهی از سوی مراجع علمی است؛ از این رو برای مشخص شدن منظور این احادیث و تبیین دقیق محتوا و ارتباط آن با منصبیت نماز جمعه، به بررسی دقیق و پژوهشی در متون و منابع دینی و فقهی نیاز است.

در مجموع اینکه نماز جمعه به مثابه یکی از ارکان عبادات اسلامی، اهمیت ویژه‌ای دارد و اجرای آن به جماعت با توجه به ضرورت‌های جامعه و بستر فرهنگی و اجتماعی اهمیت دارد. اگرچه احادیث اشاره‌ای به مسئولیت دولتی نماز جمعه ندارند، اهمیت اجتماعی و سیاسی این فریضه در جامعه اسلامی آشکار است.

ب) دلیل عقلی: استدلال علاءالدین کاشانی درباره منصبیت نماز جمعه و تأثیرات سیاسی و اجتماعی آن بر جامعه اسلامی می‌تواند به مثابه یک دیدگاه فقهی و اجتماعی مطرح شود. او بیان می‌کند نماز جمعه در جایگاه یک عبادت مهم در اسلام نه تنها ابعاد عبادی دارد، بلکه آثار سیاسی و اجتماعی چشمگیری نیز دارد. از دیدگاه او، اقامه نماز جمعه با حضور عظیم گروهی از مسلمانان و امامت جمعه که به تمامی مردم شهر مقدم می‌شود، سبب بالارفتن موقعیت اجتماعی و شرافت افراد می‌شود. این امر می‌تواند به رقابت و منازعه بین افراد برای ریاست و قدرت و در نهایت فتنه و نزاع‌های سیاسی و اجتماعی منجر شود؛ به همین دلیل، او اظهار می‌کند که تسخیر قدرت و منبر مقدس نماز جمعه از سوی افرادی که به ریاست طلبی و قدرت طلبی علاقه دارند، به فتنه و ناهنجاری منجر می‌شود.

بنابراین بر اساس دیدگاه کاشانی، منصبیت نماز جمعه نیازمند امنیت جامعه و استفاده مسئولان اسلامی از اختیارات خود در برپایی نماز و تدارک امور دینی و اجتماعی است. این دیدگاه را می‌توان یکی از رویکردهای فقهی و اجتماعی برای تبیین اهمیت نماز جمعه در حکومت اسلامی مطرح کرد.

گفتنی است در دین اسلام، برخی از اعمال عبادی بر امور سیاسی و اجتماعی تأثیرگذار هستند و برپایی نماز جمعه به مثابه یکی از این عبادات نمی تواند به طور مستقیم منصبیت یا موقعیت سیاسی را به افراد ارائه دهد؛ اما از دیدگاه اسلام، تأثیرات مثبتی در ایجاد همبستگی، وحدت و آرامش اجتماعی دارد (الکاسانی، ۱۴۱۲هـ، ج ۱، ص ۳۸۷).

مذاهب مالکی، شافعی و حنبلی درباره نماز جمعه عموماً از شرط بودن سلطان یا اذن سلطان به صراحت صرف نظر می کنند. این مذاهب بر اساس دلایل قرآنی و روایی، منصبی بودن نماز جمعه را تأیید می کنند و از احکام مشروط به اذن سلطان برای اقامه نماز جمعه خودداری می کنند.

در مذهب مالکی، نماز جمعه به امامت هر کسی که آن را اقامه کند، امیر باشد یا مأمور، به شهر مسلط باشد یا نه، مجاز است؛ مذهب شافعی نیز مشابه است و معتقد است که نماز جمعه می تواند به امامت هر کسی اقامه شود که در حال حاضر امام صلاح الحال شهر باشد؛ اما مذهب حنفی در مورد نماز جمعه نگاهی متفاوت دارد و معتقدند برای نماز جمعه اذن سلطان وجود دارد و امام جمعه باید از سوی حاکم (سلطان) تعیین و منصوب شود. دلیل این امر از سوی حنفیه روایت هایی از پیامبر اسلام (ص) و ائمه اطهار (ع) است که به اذن سلطان در امور جمعی اشاره داشته اند.

همه این دلایل و آرای مربوط به مذاهب اسلامی نشان می دهند که نماز جمعه، عبادتی مهم در اسلام است و دارای بُعدهای عبادی، اجتماعی و سیاسی است.

۳-۵. فقه امامیه

نماز جمعه از زوایای مختلفی بررسی شده است و اختلاف آرا درباره این موضوع، نشان دهنده پیچیدگی و ابهام های موجود در برخی مسائل حکمتی و نظامی در دوره های بعد از حضور امام معصوم (ع) است. همچنین تاریخچه بی نظیر اسلام و برخورد با

دولت‌های غیرمشروع ممکن است تأثیراتی در شکل‌گیری آرای فقیهان شیعه در امور حکومتی و نماز جمعه داشته باشد.

اقوال مختلف فقیهان شیعه درباره نماز جمعه را به اختصار این‌گونه می‌توان برشمرد:

۱. برخی فقیهان شیعه معتقدند نماز جمعه واجب تعیینی است و اجرای آن مستلزم اذن امام معصوم است و این اذن حاصل شده است.

۲. برخی دیگر معتقدند نماز جمعه نیز مانند دیگر فرایض الهی واجب تعیینی است؛ ولی اذن امام شرط وجوب اقامه نماز جمعه نیست.

۳. برخی دیگر از فقیهان معتقدند نماز جمعه واجب تعیینی است؛ ولی وجوب اقامه نماز جمعه به شرط وجود فقیه جامع‌الشرایط است.

۴. برخی فقیهان معتقدند نماز جمعه واجب تخییری است و باید بین نماز ظهر و نماز جمعه اقامه شود.

۵. برخی دیگر از فقیهان به دلیل اجتناب از بروز فتنه و اختلاف در جامعه، نماز جمعه را حرام می‌دانند؛ زیرا اقامه نماز جمعه بدون اذن امام به معنای غصب منصب امام است و اجرای آن بدون حصول اذن محرز نیست.

این اختلاف‌ها در آرای فقیهان شیعه، نشان‌دهنده پیچیدگی مسائل مرتبط با حکومت و نماز جمعه در دوره‌های بعد از حضور امام معصوم است. برای بررسی و حل این اختلاف‌ها، مطالعه دقیق و جامع احادیث و روایات مرتبط با نماز جمعه، محدودیت‌ها و شرایط مربوط به آن و نظرسنجی با توجه به مبانی فقهی موضوع مهمی است (شهید ثانی، ۱۴۱۰هـ، ص ۴۵).

۴. تعطیلی نماز جمعه

در قرن بیست و یکم، مسائلی چون علم، فناوری و ارتباطات به شکلی بی‌سابقه و پیوسته در حال توسعه و پیشرفت هستند. این تحولات سبب شده‌اند که انسان در هر زمینه‌ای از

زندگی خود با تکنولوژی های مختلفی روبرو شود و از آنها استفاده کند؛ اما با توجه به این پیشرفت ها، برخی از مسائل اجتماعی و مذهبی همچنان وجود دارند و باید با توجه به نظر مذاهب فقهی بررسی شوند. یکی از این مسائل، اقامه و تعطیلی نماز جمعه است که با نظر ولی امر، در شرایط خاصی می تواند تعطیل شود.

تعطیلی نماز جمعه در اسلام از دیدگاه فقیهان مختلف به صورت متفاوتی بررسی می شود. در ادامه نظرات مربوط به اهل سنت و شیعیان را در این باره بررسی می کنیم.

اهل سنت: بر اساس عقیده اهل سنت، نماز جمعه یکی از وظایف اساسی مسلمانان است و باید به گونه ای منظم در مساجد برگزار شود. اگر برای اقامه نماز جمعه موانعی وجود داشته باشد، به شرط اطلاع دادن به مسئولان اسلامی، می توان آن را به تعویق انداخت؛ اما در شرایطی که امنیت عمومی به خطر بیفتد، مانند شیوع بیماری ویروس کرونا، مسئولان اسلامی می توانند برای تعطیلی نماز جمعه تصمیم بگیرند.

شیعیان: بر اساس عقیده شیعیان، نماز جمعه اختیاری است و مسئولان اسلامی می توانند در شرایطی که به دلیل بروز بحرانی یا انتقال بار فرمایشی، نماز جمعه را به تعویق بیندازند یا تعطیل کنند. همچنین اگر برای اقامه نماز جمعه موانعی مانند بیماری ویروس کرونا وجود داشته باشد، شیعیان هم مانند اهل سنت می توانند برای تعطیلی نماز جمعه تصمیم بگیرند. در مجموع، تصمیم برای تعطیل یا ادامه نماز جمعه، بستگی به شرایط و موانع موجود در هر کشور و منطقه دارد و مسئولان اسلامی باید با توجه به شرایط فعلی، بهترین تصمیم را در این باره بگیرند.

در فقه شیعه، ولی امر در شرایطی که تعطیلی نماز جمعه ضروری است، می تواند آن را تعطیل کند؛ اما در شرایطی که تعطیلی نامناسب باشد و زندگی و معیشت مردم را تحت تأثیر قرار دهد، اقامه نماز جمعه به همان شکلی که بوده است، ادامه خواهد داشت.

در فقه اهل سنت نیز بیشتر عالمان با توجه به مسئولیت ولی امر در حفظ سلامتی جامعه، تعطیلی نماز جمعه را مجاز می‌دانند؛ اما اگر تعطیلی منجر به وقفه در عبادت و پایمال شدن حقوق مردم شود، اقامه نماز جمعه باید به همان شکلی که بوده است، ادامه یابد. با توجه به این نکات، می‌توان گفت تعطیلی نماز جمعه در شرایط خاصی مانند ویروس کرونا و سایر بیماری‌ها، با توجه به اهمیت حفظ سلامتی جامعه مجاز است و در مواقعی که تعطیلی منجر به ضرر جدی برای جامعه شود، اقامه نماز جمعه به همان شکلی که بوده است، ادامه می‌یابد و باید توسط ولی امر و مسئولان به صورت دقیق و با توجه به شرایط واقعی بررسی شود.

اقامه نماز جمعه یکی از اصلی‌ترین وظایف مسلمانان محسوب می‌شود؛ اما در بسیاری از شرایط، ممکن است برای اقامه آن موانعی وجود داشته باشد؛ موانعی مانند بیماری، طوفان، زلزله و جنگ. از آنجاکه مسئولیت امنیت و سلامتی جامعه بر عهده مسئولان اسلامی است، تصمیم‌گیری درباره اقامه یا تعطیلی نماز جمعه با توجه به شرایط محیطی و اجتماعی در هر منطقه بر عهده آنان است.

با توجه به اینکه مذاهب فقهی در جایگاه یک سیستم حقوقی و اخلاقی به بررسی مسائل اجتماعی و مذهبی پرداخته‌اند و تصمیمات مربوط به آنها را بر اساس قواعد شرعی و منافع عمومی جامعه گرفته‌اند، در تعیین سیاست‌های اجتماعی و مذهبی بسیار مهم و حیاتی هستند (آتشی و رحیمی، ۱۴۰۰ ه.ش). گاه تصمیم‌هایی که مذاهب فقهی می‌گیرند، ممکن است با تصمیمات اداری و سیاسی همخوانی نداشته باشد؛ اما در این موارد، تلاش برای یافتن راهکاری میان رویکرد مذهبی و نیازهای اجتماعی می‌تواند سبب تحقق منافع عمومی جامعه و حفظ حقوق افراد باشد؛ برای مثال درباره تعطیلی نماز جمعه، ممکن است در شرایط خاصی که تعطیلی منجر به آسیب جدی به جامعه می‌شود، مراجع فقهی

با رعایت شرایط بهداشتی و مسائل شرعی، اقدام به اقامه نماز جمعه کنند. همچنین در شرایط دیگری که نماز جمعه ضروری نیست، می‌توان با رعایت پروتکل‌های بهداشتی از راهکارهای دیگری برای ادامه فعالیت‌های دینی استفاده کرد.

در مذهب حنفی، نماز جمعه نیز واجب در نظر گرفته می‌شود؛ اما به شرطی که در شهر وجود داشته باشد و حداقل چهار نفر شرکت‌کننده در نماز وجود داشته باشد. اگر شرایط از قبیل بیماری و شرایط بهداشتی، اقامه نماز جمعه را غیرممکن کنند، تعطیل کردن نماز جمعه موجب خلاف شرع نمی‌شود؛ به همین دلیل در شرایطی که بیماری‌های واگیر مانند ویروس کرونا در شهر وجود داشته باشد و ادامه اقامه نماز جمعه منجر به شیوع بیماری می‌شود، ولی امر می‌تواند تصمیم بر تعطیل شدن نماز جمعه بگیرد و به جای آن اقامه نماز در منازل انجام پذیرد.

در مذهب شافعی و مالکی، نماز جمعه واجب در نظر گرفته می‌شود و در شرایطی که بیماری و شرایط بهداشتی اقامه نماز جمعه را غیرممکن کنند، تعطیل کردن نماز جمعه موجب خلاف شرع نمی‌شود؛ بنابراین در شرایطی که بیماری‌های واگیر مانند ویروس کرونا در شهر وجود داشته باشد و ادامه اقامه نماز جمعه منجر به شیوع بیماری می‌شود، ولی امر می‌تواند تصمیم بر تعطیل شدن نماز جمعه بگیرد و به جای آن اقامه نماز در منازل صورت پذیرد (جزائری، ۱۳۷۴ ه.ش، ص ۶۰).

در مقابل، برخی از مراجع دینی و فقیهان بر این باورند که اگر شرایط مناسب برای برگزاری نماز جمعه فراهم شود، باید این نماز اقامه شود، وگرنه باید تعطیل شود. آیت‌الله سیستانی در این باره می‌فرماید: «بهتر است که نماز جمعه تعطیل نشود، مگر اینکه باعث تبعیض گروهی و بیماری یا ایجاد خطر جدی برای سلامتی بشریت شود».

در مذهب شیعه، ولی فقیه نماینده حضرت مهدی (عج) و مسئول اجتماعی مسلمانان است که به دلیل داشتن علم و تجربه باید تصمیم‌گیری‌های مرتبط با بهداشت و امنیت جامعه را بر عهده بگیرد؛ بنابراین تصمیم‌گیری درباره اقامه یا تعطیلی نماز جمعه باید با توجه به نظر ولی فقیه و در نهایت مراجع دینی اتخاذ شود.

در نهایت می‌توان گفت اقامه یا تعطیلی نماز جمعه باید با توجه به شرایط محلی و منطقه‌ای و توصیه‌های بهداشتی مربوط تصمیم‌گیری شود. باید توجه داشت که این تصمیم باید با مشورت و همکاری مراجع دینی، اهالی شورای اسلامی، مسئولان دولتی و سایر نهادهای مرتبط اتخاذ شود. احترام به دیدگاه‌های مراجع دینی و همچنین رعایت بهداشت عمومی در تصمیم‌گیری‌های مرتبط با اقامه یا تعطیلی نماز جمعه باید مورد توجه قرار گیرد. همچنین برای ایجاد شفافیت و رعایت شیوه‌نامه‌های بهداشتی، می‌توان نسبت به اطلاع‌رسانی به جامعه نیز اقدام کرد؛ مثلاً می‌توان با استفاده از رسانه‌های مختلف و پوسترها، نکاتی مانند رعایت فاصله اجتماعی، استفاده از ماسک، شستن دست‌ها و عدم شرکت در نماز جمعه در صورت داشتن نشانه‌های بیماری را به جامعه اعلام کرد. همچنین از طریق این رسانه‌ها می‌توان به مردم پیشنهاد داد که در صورت تردید در مورد شرایط بهداشتی برگزاری نماز جمعه، با مراجع دینی محلی تماس بگیرند و نظرات ایشان را در این باره جویا شوند.

در جایگاه یک جامعه، باید به این نکته توجه کنیم که در شرایط بحرانی همه باید با همکاری و تلاش مشترک در راستای حفظ سلامتی و ایمنی جامعه کوشا باشیم؛ از این رو در تصمیم‌گیری‌های مربوط به اقامه یا تعطیلی نماز جمعه، نظرات مراجع دینی و شورای اسلامی محلی را رعایت نماییم و به نکات بهداشتی دقت کنیم. با توجه به این نکات، می‌توان نتیجه گرفت که در بررسی مسائل اجتماعی و مذهبی، نیاز به توازن میان رویکرد

مذهبی و نیازهای جامعه است؛ از این رو باید با رعایت اهداف اصلی دین و تحقق مقاصد شرعی و با توجه به شرایط واقعی موجود، بهترین تصمیم‌ها درباره مسائل اجتماعی و مذهب گرفته شود (آتشی و رحیمی، ۱۴۰۰ ه.ش).

نتیجه

نماز جمعه یکی از اصولی‌ترین وظایف دینی اسلام است که برای تمام مسلمانان واجب فرض شده است؛ با این حال، در شرایط خاصی ممکن است به دلیل عوامل خاص نماز جمعه به تعطیلی برسد. در مذهب شیعه، اجرای نماز جمعه در همه جوامع اسلامی ضروری است؛ با وجود این، اگر به دلایلی نظیر بیماری یا تهدید به سلامت جامعه تعطیل شود، این اقدام به شرط اجماع اهل شورا در جامعه با قوانین دینی تعارض نخواهد داشت. بر همین اساس در مواردی که شرایط بهداشتی و بیماری‌های واگیری مانند ویروس کرونا حاکم است و ادامه نماز جمعه ممکن است به گسترش بیماری منجر شود، تصمیم به تعطیلی نماز جمعه می‌تواند اتخاذ شود و جایگزین آن نماز در منازل باشد. در مذهب اهل سنت و جماعت نیز نماز جمعه واجب محسوب می‌شود و اگر به دلایلی چون بیماری یا تهدید به سلامت جامعه تعطیل شود، این امر به شرط اجماع اهل شورا در جامعه با ضوابط دینی همخوانی خواهد داشت. در شرایطی که شرایط بهداشتی و بیماری‌های واگیری حاکم است و ادامه نماز جمعه ممکن است به افزایش بیماری منجر شود، تصمیم به تعطیلی نماز جمعه با تصمیم اهل شورا و با رعایت شرایط دینی و اجتماعی، موجب خلاف شرع و شرایط جاری نخواهد بود.

از دیدگاه مذاهب فقهی، اقامه نماز جمعه یک واجب دینی است؛ ولی در شرایط استثنایی مانند شیوع بیماری‌های واگیر تعطیلی آن ممکن است. در این شرایط،

تصمیم‌گیری باید با توجه به شرایط محلی و بهداشتی انجام شود و اهمیت رعایت بهداشت عمومی نیز لحاظ گردد. تصمیم‌گیری اجتماعی و مذهبی بهترین جواب را در حفظ سلامت جامعه ارائه خواهد داد.

کتاب‌نامه

- آتشی، زهرا؛ و مرتضی رحیمی. (۱۴۰۰ ه.ش). «بررسی رویکرد کشورها و جوامع مسلمان در خصوص برگزاری نماز جمعه در زمان همه‌گیری ویروس کرونا». همایش ملی کرونا در آینه قرآن و اندیشه‌های فقهی و حقوقی.
- احمدی‌نوده، خدابخش؛ زهرا بیگدلی؛ و فاطمه رئیسی. (۱۳۸۷ ه.ش). «عوامل مرتبط با میزان شرکت کارکنان در نماز جمعه». مجله علوم رفتاری. دوره ۲، ش ۴. ص ۳۱۷ - ۳۲۳.
- اکبری شاه‌رودی، حسن. (۱۴۰۱ ه.ش). «نماز جمعه (بررسی فقهی) با تأکید بر بودن آن از شئون امامت یا نه». اولین کنفرانس بین‌المللی سلامت، علوم تربیتی و روان‌شناسی.
- امام مالک، مالک بن انس اصبحی. (۱۳۷۰ ه.ش). المدونة الكبرى. ر.ک. المصادر الفقهية.
- پیچان، مهدی؛ نصرت نیل‌ساز؛ فروغ پارسا. (۱۴۰۲ ه.ش). «واکاوی بازتاب شرایط زمینه‌ای در تدوین تفاسیر روایی شیعی؛ مطالعه موردی مسئله نماز جمعه». مطالعات تاریخی قرآن و حدیث. دوره ۲۹. ش ۷۵. ص ۷۶ - ۹۶.
- جبلی‌فرد، محسن. (۱۴۰۱ ه.ش). «راهکارهای در جهت ترغیب مردم به برپایی گسترده و همه‌جانبه نماز جمعه». پنجمین همایش بین‌المللی روان‌شناسی، علوم تربیتی و مطالعات اجتماعی همدان.
- جزائری، سیدطیب. (۱۳۷۴ ه.ش). اللعة الساطعة في تحقيق صلوة الجمعة الجامعة. نجف: مطبعة النجف.
- حضرت‌زاده، احسان. (۱۴۰۱ ه.ش). «حکم تکلیفی و وضعی خرید و فروش در هنگام برپایی نماز جمعه». سومین همایش ملی فقه، حقوق و علوم اسلامی قم.

خورشیدی اطهر، علی. (۱۴۰۱ ه.ش). «بررسی اقوال فقها در خصوص حکم تکلیفی معامله در وقت برپایی نماز جمعه». هفتمین کنفرانس بین المللی علوم اسلامی. تهران: پژوهش های دینی و حقوق.

شافعی، محمد بن ادريس. (۱۴۱۹ ه). الام. الطبعة الاولى. بيروت: دارالکتب العلمیة.

شهید ثانی، زین الدین بن علی. (۱۴۱۰ ه). رسالة فی صلوة الجمعة. الطبعة الاولى. قم: مؤسسه النشر الاسلامی التابعة معجماة المدرسين قم.

صدیق، کبری. (۱۴۰۲ ه.ش). «کارکردهای سیاسی و عبادی نماز جمعه». پنجمین همایش ملی پژوهش های حرفه ای در روانشناسی و مشاوره با رویکرد از نگاه معلم.

طبیعی، منصور؛ سعید پژوهان فرد؛ و روح الله رحمانی. (۱۴۰۱ ه.ش). «بررسی میزان آگاهی سیاسی نمازگزاران نماز جمعه و عوامل مؤثر بر آن مورد مطالعه: نمازگزاران شهر جهرم». فصلنامه مطالعات علوم سیاسی، حقوق و فقه. دوره ۸. ش ۳.

عبداللهی، عبدالکریم. (۱۳۹۰ ه.ش). «حکم نماز جمعه از دیدگاه فیض کاشانی». در:

<https://civilica.com/doc/1372860>

الکاسانی، ابوبکر بن مسعود. (۱۴۱۲ ه). بدائع الصنائع. المصادر الفقهیة.

الماوردی، علی بن محمد بن حبیب. (۱۴۱۴ ه). الحاوی الکبیر. بیروت: دارالکتب العلمیة.

موسوی، سیدرضا؛ و محمدعلی ریاحی. (۱۳۹۵ ه.ش). «نقش نماز جمعه در وحدت و توسعه پایدار جهان اسلام». پژوهشنامه مذاهب اسلامی. دوره ۳. ش ۶. ص ۱۵۰ - ۱۶۲.